

A SZÉKELY-KERESZTURI UNITÁRIUS KÖZÉPTANODA KÖNYVTÁRA.

SÁNDOR JÁNOSTÓL.

A 18-ik század utolsó tizedében veszi kezdetét a nevezett könyvtár, tehát egykorunak mondható az iskolával. Valamint iskolánk, ugy könyvtárunk sem fejedelmi alapítvány szüleménye. Az afféle elkényeztetéshez, hogy egy cselekednék az egészért, intézetünknek nem volt alkalma hozzászoknia; mert az az egy hiányzott s hiányzik ma is. S e hiány tulajdonában nagy jó rejlik reánk nézve! Ez mindnyájunkat a közjó előmozdítására ösztönöz. Átment vérünkbe, meggyökerezett lelkünkben, hogy magunkat magunknak kell támogatni, még pedig folytonosan, úgy szólva: intézeteink iránt való buzgóágunk permanens kell hogy legyen.

A könyvtárnak egyesek adományaiból való gyarapodásáról bizonyít a következő czimű catalogus: „conscriptio et digestio librorum nobili gymnasio sz. kereszturensi collatorum, vel sumtibus bibliothecae comparatorum“. Továbbá: Explicationes locorum veteris et novi testamenti etc. autore Eniedino, ugyanis a könyvtárban e munka czimlevelének második lapján ez áll: „ab anno 1798, Illustri gymnasio unitariorum in Székely-Keresztur Architectato confertur sub anathemate perennaliter, a R. Dno Ecclesiaste Georgio Boldisár de Vargyas oriundo“. Ez az említett conscriptioban 1799-re van bévezetve.

Körmöczi János egy deductiot terjeszt a consistorium eleibe 1811-ben; ebben a könyvtárra tartozólag ez áll: „Csoma ¹⁾ legált egy thekát könyvekkel. Molnár, volt Csehédfalvi pap is egy néhányat. Sándor József, egy görög testamentumot, Simon Kristóf Herodotust, Thucydidest. Nagy Gergely, minden poémáit“; de mely években, az el van hallgatva.

Kelemen Bénéám, szent-mihályi pap, 1806-ban, a generalis notarius Nagy Zsigmondhoz irt levelében emlékezik egy kis thékácskáról.

¹⁾ 1790 és 92 körül állott a k. solymosi unitárius ekklezsiában egy szépen virágzó iskola Csoma nevű iskolamester vezetése alatt. Ez lehet a kérdésben levő Csoma. Ez iskolában kezdette tanulását Augustinovich Pál.

E régebbi adatok, de főképp az említett *conscriptio et digestio librorum* etc. nyomán állíthatni össze, ha hiányosan is, a könyvtár történelmét. Szokásban volt hajdan, hogy az elhalt belső emberek könyveiből az utódok adjanak egy vagy több darabot a kolozsvári iskola könyvtára gyarapítására. Erről nem volt akkor törvény, de az 1823-iki főtanács 19. sz. a. és az 1837-iki 62. sz. a. meghatározta, hogy hat darab adassék a kolozsvári iskola könyvtára számára és az így békerülendő könyvek duplumai a tordai és sz. kereszturi iskoláknak küldessenek. Ez a határozat aztán később eltöröltetett s a könyvek küldése csak az önkéntességre bízott 1839-iki főtanács 10. sz. a. ¹⁾). Így és másféle önkéntes adakozások nyomán, s nagyon kis mértékben az intézet pénzerején, létesült e könyvtár.'

A könyvküldést parancsoló említett főtanácsi határozatok, kicsinyben és más alakban, azon országos törvények mintájára hoztak, a melyek megszabják azt, hogy a magyar akadémia és muzeum könyvtára számára az országban megjelent könyvek-, füzetek- stb-ből egy ugynevezett köteles példány küldessék.

Nincs semmi adatom arra, hogy valaki pénzbeli vagy általában oly alapítványt tett volna, mely évenként a könyvtár javára kamatoznék. A könyvek használatáért se az intézet növendékei, se mások, semmi díjt nem fizettek és nem fizetnek. Az újabb időben az új tanulók névbeirási díját hallottam könyvtári célra fordíthatónak lenni; de hogy ez mikor és hol hozott határozaton alapulhat, nem tudom. Ez a 8—10 forintnyi évi bevétel ²⁾ néhány év óta csakugyan könyvek szerzésére fordíttatik. De menjünk vissza a kezdetre.

1797-ben ³⁾ csehédfalvi ⁴⁾ pap Molnár György 1 darab könyvvel, Sándor József 4 drb, Sándor János 1 drb. Baczó Mihály 1 drb és Boldizsár György, a kiről már fennebb emlékeztem, 1 drb, együtt 8 drb könyvvel vetik meg a könyvtár alapját. 1798-ban: Molnár György 8 drb, siménfalvi mester ⁵⁾ Bodor János 3 drb, korondi

¹⁾ Mikó Lőrincz: „az erdélyi unitárius vallásközönség igazgatási rendszere“ 150. §. (kéziratban).

²⁾ A névbeirási díj egy személytől 30 kr.

³⁾ Az idézett *conscriptio et digestio librorum* etc. szerint.

⁴⁾ Lásd: *Protocollum confectum in usum Ecclesiarum unitariorum in tractu Kereszturiansi* etc. Anno domini 1799. E jegyzőkönyv czimlevelének második lapján „futura pro memoria“ meg van jegyezve, hogy ez s ez ekkléziában ki volt a pap és mester.

⁵⁾ Lásd idézett *Protocollum*ban.

pap Nagy Gergely 1 drb, szentgericzei pap és esperes Kozma Mihály 2 drb, kis-solymosi mester Csoma István 1 drb, kereszturi pap Rafaj Sámuel 1 drb, Derzsi Mihály pap 2 drb, együtt 18 darab könyvet ajándékoztak. 1799-ben: Molnár György 5 drb, Kozma Mihály 1 drb, és Fekete Sámuel 1 drb, együtt 7 drb. 1801-ben: Csoma István 13 drb, Ács Mózes 1 drb, együtt 14 drb. 1804-ben: homoród-almási pap Uzoni Péter 1 drb. 1806-ban: Máté Elek 4 drb, Simén János 1 drb, szentgericzei pap Kozma Gergely 1 drb, Csoma István 1 drb, együtt 7 drb. 1813-ban: tanár Szabó Sámuel 1 drb. 1814-ben: Sándor József 1 drb. 1816-ban: Máté Elek 5 drb, N. N. 2 drb, együtt 7 drb. 1817—20-ban: vétetett a gymnasium cassájából 9 drb. 1822-ben: a boldogaszszonyfalvi pap Brotár Ferencz 5 drb. 1823-ban: a gymn. költségén 9 drb. 1824-ben: György László 53 drb, Jakab Gergely 2 drb, együtt 55 drb. 1825-ben: Máté Mózes 78 drb, tartsafalvi Pálfi József 23 drb, György László 2 drb, szent-mihályi pap Kelemen Beniamin 8 drb, N. N. 2 drb, felső-fehérvári esperes Finta József 16 drb, Jakab Gergely 103 drb, Ferenczi György 1 drb, sz. kereszturi ¹⁾ pap Kozma János 5 drb, Sándor József 2 drb, együtt 240 drb. 1826-ban: N. N. 3 drb. 1827-ben: Finta József 1 drb. 1829-ben Kozma János 27 drb, Vagyas Zsigmond 8 drb, együtt: 35 drb. 1830-ban: N. N. 7 drb, a gymn. költségén 3 drb, együtt: 10 drb. 1831-ben: e libris defuncti Rev. And. Boros ²⁾ 3 drb. 1834-ben: a gymn. költségén 2 drb. 1837-ben: a gymn. költségén 3 drb, Tibáld Sándor 1 drb, együtt: 4 drb. 1839-ben: e libris def. Rev. Alexii Kozma 2 drb, e libris def. Rev. Mich. Végh 1 drb, N. N. 2 drb, a gymn. költ. 1 drb, Per sortem lotteriale 5 drb, együtt 11 drb. 1840-ben n. solymosi pap Gyöngyösi István, Székely Sándor és Mózes egy-egy drb, a gymn. költségén 6 drb, együtt: 9 drb. 1841-ben: a gymn. költségén 2 drb. 1842-ben hasonlólag 4 drb. 1843-ban: e testamentali dispositione pie defuncti Sp. D. Michaelis Szentiváni 9 drb, a gymn. költségén 1 drb, együtt: 10 drb. 1844-ben: N. N. 11 drb, a gymn. költségén 1 drb, Székely Sándor püspök 2 drb, Siménfalvi pap Kolozsvári Arch. Sámuel 20 drb, e libr. def. Rev. Beniamin Kelemen 6 drb, kereszturi pap Péterfi Elek 1 drb, e libris def. Rev. Georg. Dombi ³⁾ 4 drb, muzsnai pap Hatházi János

¹⁾ Lásd: Kozma, Temetési alapigék. IV.

²⁾ Ujszékeli levita.

³⁾ Szentmiklósi pap.

1 drb, együtt 46 drb. 1845-ben: szengericzei pap és esperes Farkas György 20 drb, e libris def. Rev. Francisci Kozma ¹⁾ 3 drb. együtt 23 drb. 1846-ban: a gymn. költségén 1 drb. 1847-ben Vinczi Márton 1 drb. 1848-ban: Simó József 1 drb. Sem az év hogy mikor, sem az, hogy ki adta, nincs feljegyezve 44 drb után. Az ifjusági olvasó egyesület ajándékozott, de nincs meg mikor, 20 darabot. Hasonlólag Jakab Sándor és Farkas Sándor egy-egy darabot. 1865-ben; hévizi pap Péterfi Sándor 4 drb. 1866-ban N. N. 1 drb. 1869-ben homoróthalmási Mihály Domokos 32 darabot.

Különböző évek után felsorolt könyvek tesznek összesen 651 darabot. Ezek közül, a „conscriptis et digestis librorum“-ba tett megjegyzés szerint, 42 darab vétetett a gymnasium költségén; azonban a gymnasiumi kiadások között ennek semmi nyoma nincs. *Protocollum erogationum e cassa expensarum annualium. Incipit Ao. 1813. mense Septembri. Sub Rectoratu Josephi Koronka. E jegyzőkönyv az 1844-ig terjedő kiadásokat foglalja magában; de könyvvásárlásnak semmi nyoma nincsen ebben.*

Eddigi kalauzunk a *conscriptio et digestio librorum* több adatot nem képes rendelkezésünk alá bocsátani. A tovább hatolhatásra nézve apró papirdarabok segítségét kell elfogadnunk. A jegyzőkönyveket ez időkből nincs miért háborgatni.

Van egy jegyzék a könyvtárban, egy és fél ivnyi, melyen 168 sorszám alatt könyvek vannak bévezetve. Kék ironnal elől rá van írva: „a Pálfi thekában“. Ez valószínűleg azt jelenti, hogy valamiféle Pálfi hagyománya s ezek aztán — vagy a gymnasium, vagy pedig a hagyományozó egy külön állvánnyal tisztelvén meg azokat — egy Pálfi thekában vannak elhelyezve. Tovább kutattam s végre, a már sokszor idézett *conscriptis et digestis librorum*tól nem messze, egy negyedív papíron ezt találtam: „beirandó és rendezendő könyvek. 1.) a Pálfi Dénes ur 163 darabból álló könyvtára. 2.) a Nagy Elek ur 44 darabból álló ajándéka. Ki és mikor írta? Nem tudom Anynyt az időre nézve azonban mégis kockáztathatok, hogy a Pálfi thekát bizonyosan az idősb Pálfi Dénes állította s az ő életében jöttek a könyvek Kereszturra.

Most lássuk nem az egy, de több helyen hányódó levéltárt!

Az ötvenes években a magas helytartóság az E. K. Tanács

¹⁾ Csekefalvi pap és a sz. kereszturi m. k. áll. tanítóképezdei igazgatótanár Kozma Ferencznek az édes atyja.

útján négy darabot küld a könyvtár számára. Hasonlólag az erdélyi gazdasági egyesület két darabot ¹⁾).

A gymn. egyik buzgó gondnoka kénosi Jakab Lajos 1851 május 19-én Sz. Udvarhelyről ezt írja Koronka József igazgató-tanárnak: „még a forradalmi időszak előtt kieszközöltem vala, hogy az udvarhelyi casinó könyvtárabeli maradék néhány könyvek s egyéb accessoriumok kereszturi gymnasiumunk könyvtárának ajándékozattánának. S a mint öszszegyűjtögetni kezdettem azokat, békövetkezék a forradalmi idő s notarialis szobámban egyéb hivatalos irományokkal együtt ebben is sok kár okozódék. A mit lehete megkapnom, öszszeszedém s ezennel küldöm által“. Ez értesítés mellett jött egy jegyzék szerint: Jelenkor, folyóirat 2 drb, Erdélyi Hiradó 1837. I. II. félév 2 drb, Regélő 1837, I. félév 1 drb, Vasárnapi Ujság 1837-ből 2 drb, Szemlélő 1837, 1 drb, Pesti társalkodó 1837, 1 drb, Figyelmező 1837—1839, 4 drb. Századunk 1839, 1 drb. Diaetai tudósítások, kézirat, 4 drb. Maroth Bán, szomoru játék 1 darab. Atyátlan, szom. játék, 1 drb. Orosz birodalom statistikája 1 drb. Közhasznu ismeretek tára, teljes példány, 12 drb, öszszesen 33 darab.

1855-ben az E. K. T. 24. sz. a. írja a kereszturi igazgató-ságnak: „az ide fogott lajstromban feljegyzett könyveket a kereszturi iskola könyvtárának ajándékozván (ki?), azokat lajstromozás s a könyvtárban elhelyezés végett küldi“. Erről többet nem tudunk. A lajstrom hiányzik, így a könyvekről és azoknak ajándékozójáról nem szólhatunk.

Csakugyan az E. K. T.-nak 1857 oct. 15-iki üléséből 377. sz. a. a következő leiratot kapta a kereszturi igazgatóság: „az E. Főtanács f. évi 31. sz. a. hozott határozata *hh.* szakaszában az E. K. Tanácsot megbizván, hogy a tordai és kereszturi altanodák könyvtáraitra nézve szükségeseknek mutatkozó intézkedéseket tegye s találja módját, hogy ezen könyvtárak is részint a kolozsvári könyvtárból — a menyinyiben az alapítványi levelek sérthetlenségével öszszefér — a duplumok átadásával, részint pedig adakozás, vagy más úton czílszerű növekedést nyerjenek. Az E. K. Tanács intézkedett, hogy a kolozsvári könyvtár duplumai számba vétessenek s felszólítja az igazgatót, hogy a maga részéről is gondolkozzék, miképen s minő úton kellene s lehetne a kereszturi

¹⁾ Lásd a gymn. levéltárában.

könyvtár czészleri növekedését és gyarapodását eszközölni s néze-teit közölje az E. K. Tanácssal". Ez intézkedést ismételte az 1864-ki főtanács is, de hogy mi lett az eredménye, arról nincs adatunk.

Május 18-án 1864 vargyasi pap Gyöngyösi István — a mint egy kis jegyzék mutatja — részint édes atyja Gyöngyösi István meghagyásából tőle maradt könyvekkel, részint a maga saját könyveivel kívánván a kereszteri iskola könyvtárát szaporítani, ezen iskola iránti háládatossága jeléül ajándékozott 74 darab könyvet.

1867. okt. 16-án tartott igazg. gyűlésen Marosi Gergely igazg. tanár bémutatja a Ker. Magvető három első kötetét, mint n. ajtai Kovács István ajándékát a könyvtár részére s bėjelenti Vas Miklósné Szabó Anna 41 darabból álló könyvküldeményét is, de hogy miféle könyvek voltak, arról nincs semmi irás¹⁾. Ez a legelső jegyzőkönyvi esemény a könyvtárt illetőleg. Különben nincs benne semmi csodálkozásra méltó, hisz ez fennállásának csak a hetvenedik évében történt!

Tayler János Jakab: „The new catholic church“ czimű munkájából két példányt küld az E. K. T. a könyvtár részére 1868-ban. Gyergyai Ferencz könyveit a kolozsvári iskolának hagyván, az azokból származott duplumokból említett úton 100 drb küldetett 1870-ben. Erről megvan a lajstrom.

Febr. 11-én 1871. tartott igazgatósági gyűlésen Marosi Gergely bémutatja Jakab Elek, Királyföldi viszonyok czimű művét, mint szerző ajándékát. Ez a második jegyzőkönyvi esemény.

Az 1872-ik év elején tanfelügyelő Sándor Mózes ajándékozott 78 drbot, nagyrészbzen újabb theologiai művek német nyelven. Ajándékozó lajstromát birjuk. Ezzel ki van merülve a levéltár.

Nincs semmi adatunk, hanem csak hallomásból tudjuk, hogy miniszteri titkár Buzogány Áron 66 darabot hagyományozott; Orbán Balázs adta „a Székely föld“ czimű munkájának 5 kötetét és hogy a Koronka József könyveiből tán 19 darab jött volna a könyvtárba.

E sorok írója mint könyvtárnok 1872 szept. 19-én vette át a könyvtár kulcsát. S szóljunk ugy a hogy volt. Az átadás megtörtént e szavakkal: „ott van, a mi van“.

¹⁾ Szabó Sámuel könyveiből küldetett a 41 darab. Ez a jegyzőkönyvben el van hallgatva.

A könyvtári helyiség már régtől fogva egy nedves földszinti szobában¹⁾ levén a gymnasium északi szárnyában, 1872 szept. 19-én tartott igazgatósági gyűlésen, ez évi zsinati főtanács 42. számú intézkedése értelmében, elhatározottat, hogy az emeleten e célra egy száraz és világos szoba vétessék használatba. Így jelöltetett ki aztán a régi 13-ik, jelenleg 16-ik szoba.

A könyvek felszállítását tanulók segítségével az évi október 12-én megtettem. Az állványok felállításában, a könyvek penész és porból való kitakarításában tetemes segítséggel volt Gombos Sámuel tanártársam. Napokat töltöttünk ott, míg darabonként kitisztogattuk. Ideiglenesen nyelvek szerint rendeztük s az említett év végeig új catalogust készítettem. Béirtam mindent, a mit ott találtam s az eredmény lett 2296 darab könyv. A régi catalogus az ugynevezett *conscriptio et digestio librorum* e 2296 darab könyv közül csak 651-ről bír tudomással — s ezek közül is 48 drb után oda van írva: hiányzik; az írás újabb korból valónak látszik — 1645 darabnak pedig színét se látta. Apró lajstromok, jegyzések, leiratok stb., a melyeket már elősoroltam, 634 drbról emlékeznek 1845-ből, de ezekről se a legnagyobb részben név szerint; tehát együttesen 1285 drb könyvről tesznek bizonyosságot. Az új catalogus 1011 darabbal többet mutat fel. Honnan, mikor és kitől jöttek ezek ide?²⁾ Fájdalom, nem tudjuk!

Hol feneklik e mulasztás? A könyvtárnokon? A könyvtárnokságról sem a jegyzőkönyvekben, sem a levéltárban nincs semmi adat; következésképp e hivatal létezéséről határozottan szólni nem lehet 1872-ig. Az igazgató lehetett a felügyelő, legalább ezt mutatja az, hogy a leiratok a könyvtárügyben csak igazgatóról emlékeznek és a könyvtárnok-név egyben sem fordul elő. A mulasztást e szerint, mely e könyvtár körül esett, hibául senkinek névleg fel nem tudhatjuk, sem a fáradsalmakat nem méltányolhatjuk, mert az ezekhez megkívántató positiv adatokban szűkölködünk.

¹⁾ E szobának egy ablaka van s az is északra néz. S a mig ez a szoba könyvtári célra használtatott fel, az az egy ablak is kétharmad részben bé volt rakva téglával. L fal képviselte a vasrostélyt.

²⁾ Ezekre nézve tisztelettel fordulok mindazokhoz, a kik oly adatokkal bírnak, a melyek a kereszturi iskola könyvtárára vonatkoznak, de ez ismertetésben nincsenek megemlítve, sziveskedjenek azokat velem közölni, hogy az iskola történelmének terjedelmes megírásánál — a melyet célba vettem és a melyre az adatok nagy részét össze is gyűjtöttem — felhasználhassam intézetünk érdekében. — S. J.

A rendezést illető mulasztásokra némi halvány mentségül szolgál az alkalmatlan, pinczeszerű helyiség, a hol a hosszszas munkálkodás veszélyessé válhatott volna az egészségre. Hogy pedig e célra akkor jobb helyiség nem jutott, oka az iskolai épület nem elég terjedelmességében keresendő. De hogy az adományozók neveit s adományaik menynységét pontosan mind fel nem jegyezték s át nem adták emléköket az utókornak, ezt nagy hibának tartom. Most azonban lássuk az eseményeket.

Könyvtárnokságom első évében, u. m. az 187³/₃-ik iskolai évben Kolozsvár város tanácsa megküldötte Jakab Elek „Kolozsvár története“ című művét a hozzátartozó „Oklevéltár“ és „felvilágosító rajzokkal“ együtt 3 darabban. Marosi Gergely igazgató tanár ajándékozott 68 darabot s csakugyan az 187¹/₂-ik iskolai évről a névbeirási díjából — fennebb már jelezve van mint könyvszerzési alap — nála levén 5 frt 17 kr, abba adott becsérték szerint 9 frt 30 kr. értékű könyvet, 17 darabban. Gyertyánfi István áll. tan. képezdei ig. tanár 2 drb. Püspök Kriza János, intézetünk volt igazi barátja: röpiratok, akadémiai értekezések stb. 76 drb. N. N. 1 drb. Sz. udvarhelyi ref. tanár Kis Ferencz 1 drb. Énlaki nyugalmazott pap Vas Pál 238 drb. A pénztárból vétetett 3 drb. Ez évi gyarapodás 409 drb, melyet az új catalogusba bévezetvén, az említett iskolai év végén a könyvtárról való kimutatásom 1758 műről szólott 2705 darabban.

Az 187³/₄ és 187⁴/₅-ik iskolai évi gyarapodás 55 mű 146 darabban; 187⁵/₆-ik évi isk. évben pedig 16 mű 34 drb. Őszszes mű ez isk. év végén 1829, darab szám 2885.

E három utolsó évi gyarapodást eszközölte N. N. 2 drbbal, az isk. pénztárból 6 drbbal. A sz. kereszturi praedagogiai kör egy felolvasási estélyének jövedelméből a Czuczor-Fogarasi „Magyar Nyelvszótára“ megszerzésére 30 frtot ajándékozván, az megvétetett 6 drbban ¹⁾). Dr. Lengyel Gyula 1 drb. Kozma Ferencz 1 drb. Gyárfás Domokos 1 drb. Simén Domokos 2 drb. Marosi Gergely 16 drb. Kriza János 106 drb. Kovács János tanár 15 drb. Szentmártoni Sámuel 2 drb. Egyes kiadók küldöttek mutatványul kiadványaikból egy-egy példányt s írók is saját műveikből. A catalogusnak egy arra szánt rovatában minden könyv után az ajándékozó neve látható, vagy pedig a forrás megnevezve, a melyből szereztetett.

¹⁾ 29 füzet.

A darabok száma fel van tüntetve, de ezzel még nincs a könyvtár becse kimutatva. Minthogy magyar nyelven van a több darab, szükséges irodalmunk azon korait figyelmünkre méltatni, a melyekből birjuk a termékeket. Irodalmunk új korából, az 1772 előtti időszakból, vannak, nem sok ugyan, de becses példányaink. A legújabb korból, 1772-ön innen, irodalmunk újjászületési, a nyelvújítás és az akadémia korából már gazdagabb gyűjteményünk van.

Ez után következnek menyinyiség tekintetében a latin és görög, azután a német, francia és angol nyelven írottak. Ez utóbbiakon több újabb, mint régibb termékekkel birunk.

Összevéve az említett nyelven írottakat, a tudomány különböző szakaira nézve elmondhatjuk, hogy a hittudományi és az ehez tartozó rokon irodalom leggazdagabban van képviselve könyvtárunkban. Bölcsелеm jog- és államtudományok mellett a történelmieket és az ehez tartozók vannak többségben. A természet-, menyinyiségteni, nyelvészeti tudományokat szerény körre szorította az ó-classikai irodalom. Az újabb classikai irodalomból, különösen a külföldiből, csekély kincs jutott ide.

Igy állott a könyvtár az 187⁵/₆-ik iskolai év végén. De ez említett évben nagyszerű mozgalom keletkezett annak nagyobbá és még becsesebbé tételét illetőleg. Czélba vette volt a gyarapítást az E. Főtanács még 1857 és 1864-ben is, a mint ez előbb említve is van, hanem az, daczára a jó akaratnak, csak szándéknak maradt ez ideig. Most országos levéltári igazgató Jakab Elek hit-rokonunknak hivatala folytathatása végett át kellett tenni lakását Kolozsvárról Budapestre családjával együtt; az átköltöződés nehézségei aggodalmat okoztak neki s ezt közölte képezdei igazgató tanár Kozma Ferencz öcsésével, a kivel nem csak rokon, de irodalmi levelezésben is áll. Különösen könyvtára okozott nehézségeket. Fel nem költöztetheti, ott nem hagyhatja; el kell adnia. Budapestben az akadémiánál, vagy az angoloknál lennének vevői. Nem szivesen adná ki a hazából. Elajándékozna, még pedig, a mint szive súgja, a kereszturi iskolának, de esze ellentmond; mert számos gyermek, terhes család, anyagi viszonyai állanak elő parancsolólag és kérőleg: hogy a sükségnek ez is egy enyhítője s a családos apának, a midőn a közügyek oltárán áldozik, nem lehet, nem szabad az övéiről elfelejtkezni.

Kozma Ferencz ajánlotta: ha áruba bocsátja könyvtárát, adja a kereszturi iskolának s valamiképen találunk módot illő árban való megvételére. Ez ajánlat után, 1875 decz. 28-án, Budapestről írja Kozmának: „kereszturi gymnasiumunk külső kiszépítésén repes szívem örömeiben. Fretwell ur érdeme roppant nagy, nagyobb mint most el tudjuk képzelni. De a külső díszhez belső felépítés kell, mert a szép test csak szép lélekkel lesz isten képévé“.

„E végre így gondolkozom magamban: ha Kereszturon erős 6 osztályu gymnum akar lenni, könyvtárának lenni kell. Ez conditio sine qua non. Az enyim 1500—1800, tán több darab(?) is. Én átadnám úgy, hogy régi szándékom szerint a megállapítandó összegnek egy negyed részét ajándékuul engedném át, a többit fizetnék“.

E levél vétele után Kozma Ferencz figyelmébe ajánlotta Daniel Gábor főispán és iskolai gondnoknak a könyvtár megvételét s kérte, hogy ha maga is az ügyet annyira fontosnak tekinti, mint ő: venné kezébe a kezdeményezést és vezetést. Erre Daniel főispán, a ki az iskola épületének megnagyobbításánál is 1867 től fogva a legfőbb szerepet vitte, a ki szóval, tettel a legelső volt s a gondnoki állást igazi lelkiismeretességgel töltötte bé — ezt írja Kozmának: „én a közügyekért nem tehettem annyit, mennyit hajlamomnál fogva óhajtottam volna tenni; mert első sorban családomért kellett fáradnom és annak jövőjét némileg biztositanom; de e mellett valamit mégis tettem a közügyért is, és még tenni szándékom. Szivesen felajánlom közreműködésemet a kérdéselt könyvtár ügyében, mert meg kell vennünk okvetetlen“.

Ez után a levelezés még sűrűbbé vált Kozma Ferencz és Jakab Elek között. A könyvtárvásárnak Kozma lett apostola Kereszturon és a vidéken s megindult a mozgalom egy értekezlet és concert létesítésére nevezett célra. A könyvtár catalogusának elkészítésével Jakab Elek megbizta Nagy Jánost, a kolozsvári egyetemi tanács jegyzőjét és jó emberét s hogy a tervbe vett értekezletre küldje is bé Kereszturra azt.

Főispán Daniel Gábor 1876 ápril 29-ére az értekezletet Kereszturra összehívta. Említett napon nagy számmal gyűltek össze a hitrokonok és más közügybarátok, s főispánt elnöknek s Kozma Ferenczet alelnöknek választván, a rendes gyűlés megalakult. Elnök a tagokat üdvözli s meleg érdeklődéssel adja elő a könyvtár ügyét s hangsulyozza annak culturalis hasznát Kereszturra és vidékére

nézve, de hogy a vásár mikéntjére tájékozhatjuk magunkat, felkéri Kozmát, mint a ki a tulajdonossal levelezésben áll, hogy e tekintetben tegyen előterjesztést. Felszólított sajnálattal jelenti, hogy a catalogus nem érkezett meg, de jött Jakab Elektől egy levél e hó 25-ről, melyben könyvtárának a sz. kereszturi középtanoda részére leendő átadása tekintetében érdemleges, határozott végnyilatkozatát megteszi s azt a következő pontokban adja elő:

I.) Könyvtáram alkatrészei: a.) unitariumok, b.) ungaricumok, c.) magyarországi és erdélyi történet, d.) nagyobbára római classicusok, kevés görög, fordításban, e.) kézirati drága gyűjteményem. Az a) és e) alattiakat többé gyűjteni nem lehet, mert ezek vagy unicumok, vagy rarissimum-ok. Darab-számot mondani nem tudok, mert nem vagyok otthon . . . . . úgy gondolom mégis 2000-re felmegy, beleszámítva a kéziratban levő, könyvekké alkotott gyűjteményeket, egyes darabokat, scripturákat, naplókat stb.

II.) Az egész könyvtár három alkotásra oszlik a.) ungaricumok, történet, classicusok. b.) unitariumok, [c.) kézirategyűjtemény, még pedig aa.) unitárius, bb.) történeti és magyar irodalmi gyűjtemény rész.

III.) Árát 2000 forintban állapítom meg oly módon, hogy az egész árnak egy negyede és pedig főképen az unitariumok értékének nagyobb része legyen a székely-kereszturi unitárius középtanodának alapítványképen adva, Jakab József, kolozsvári unitárius pap és hittanár, néhai kedves testvérem emléke fentartása s az erdélyi unitárius vallásközönségnek az ő kiképeztetésére fordított költsége egyrésznének erkölcsi kárpótlása végett. A vételösszeg fele fizettség a könyvtár átvételekor, fele ahoz számítandó fél vagy egy év elteltével, az elmaradó résznek kamata részemről fogván szintén hordoztatni.

Az értekezlet e zárnyilatkozat nyomán a vásárt discussio tárgyává teszi s fontosnak tartván a könyvtárt iskolánk szellemi emelkedésére nézve, a megvásárlását elvileg elfogadja. A kivitelre nézve, nem lévén semmi rendelkezési alap, egyhangulag kimondatott, hogy az ahhoz szükséges összeget közadakozás útján kell előteremteni s hogy a gyűjtés annál többet eredményezhessen egy végrehajtó bizottság neveztetik ki, a mely vegye kezébe a gyűjtést s annak idejében írja meg a vásári szerződést, a már jelzett fizetési határidőkre való tekintettel — t. i. a vételösszeg fele a könyvtár átvételekor, a más fele pedig attól számítva egy év mulva törlesz-

tessék — és a könyvtárt juttassa az intézet birtokába. A végrehajtó bizottság tagjaiul megválasztottak: főispán Daniel Gábor, képezdei igazgató Kozma Ferencz, tanfelügyelő Sándor Mózes, tanár László József, Gombos Sámuel, Barabás Lajos és Sándor János, szentmihályi lelkész Török Sámuel, alsó-siménfalvi Jakabházi Zsigmond, tarcsafalvi Pálfi Dénes, újszékelői Raffaj Károly, esperes Kovács Mihály, Árkosi Dénes, Farkas György, Rédiger Árpád, Gyöngyösi István, Kiss Mihály és Koronka Antal, háromszéki főispán Szentiványi Gyula, udvarhelyi reáltanár Pálfi Károly, városfalvi Bedő Sándor és Kénosi Béla, homoród-szentmártoni Jakab Gyula, csik-szeredai ügyész Szöcs Márton, nagy-borosnyói Koncz György, bölöni lelkész Lőfi Áron, gagy Szentkirályi Árpád, marosszéki tanfelügyelő Fülöp Albert, szucsági Kelemen Beniamin, és felső-rákosi lelkész Török Aron.

A gyűjtés még az értekezlet folyama alatt megindított s a jelenlevők, azon a napon, készpénzben és ígértben 352 frtot irtak alá ¹⁾).

Az értekezlet gyűjtőinek kibocsátására hatalmazza fel az elnököt, még pedig oly formán, hogy azon legyen röviden jelezve a megvásárlandó könyvtár tartalma; az első és második részletre külön rovatot kell nyitni s végül még egyet az egyszer s mindenkorra adakozók számára. Így készített gyűjtőiv 55 drb küldött szét.

Az nap este tombolával összekötött zeneestély tartatott. A koncert maga 157 frt 80 krt s a tombola 65 frt 25 krt, összesen 223 frt 5 krt eredményezett, melyből leszámítva a rendezési költséget, 29 frt 55 krt, a tiszta jövedelem 193 frt 50 kr. Ez estély részletesen volt ismertetve a „Kelet“ 1876-ik évi 101 és 105. számaiban, itt csak röviden emlékezünk meg, s az ottani tudósító szerint e rendkívüli eredmény, ilyen igénytelen helyen és a mostani időben, csak rendkívüli erők mozgásának köszönhető. A gr. Haller József és br. Kemény Béla családja s a Mátéfi Károly művészetének hite képviseli az erkölcsi erőt. Közreműködtek: br. Kemény Béláné gr. Haller Bertha, gr. Haller Gabriella, br. Kemény Béla, Mátéfi Károly törv.széki ülnök, ifj. Teutsch J. B. (Segesvárról), Kozma Ferencz, Sándor Domokos és Horváth Gyula.

Tombolajáték alkalmával mintegy 110 nyereségy játszatott ki, melyeket a nyerteseknek br. Szentkereszt Anna nyújtott át. E

¹⁾ Az adakozók névsorát lásd e füzet Arany-könyv rovatában.

tombolajáték a gr. Haller János kezdeményezése következtében s a br. Kemény Béláné és gr. Haller Gabriella buzgó segédkezése és ügyvezetése mellett létesült. A szereplők megnyerésében pedig s általában az egész kivitelben a legfáradhatatlanabb volt Kozma Ferencz intézetünk legújabb gondnoka.

Az értekezlet utáni napon főispán Daniel Gábor, Jakab Eleknek ápr. 27-én irt levelét kapta, melyből megörökitésre érdemesnek tartom a következőket: „emléket akarok állítani, nem nyerekedni. Jót és szépet mivelní ohajtásom, nem kizsákmányolás. Fájna nekem, ha félreértenének, vagy kaján lelkek balul magyaráznák tettemet. . . . csak itt — t. i. Budapesten — a mit felhoztam s azóta gyűjtöttem, 200 darabnál több drága könyvem van, mik tudásom forrásai, életem kevélysége, tudományos nevem — a mi kevésség — megalapítója! Erről a kolozsvári catalogus nem szól, de szölok én, mert az is az én szeretett székeleyeimé, a kereszturi uuitárius középtanodáé lesz, és még tán több is, ha tovább élek“.

Junius 15-én 1876. tartott bizottsági ülésen alelnök Kozma Ferencz jelenti, hogy a catalogus, melyet az ápril 29-iki értekezleten sajnálattal nélkülöztünk, megérkezett. Oka a késedelemnek az, a mint Nagy János írja ápr. 29-én, hogy későre kapta Jakab Elek felhatalmazását arra nézve, hogy öszszes kézirati könyveit beirhatja a catalogusba; másfelől, egy korábbi levele szerint, némely munkának bibliographiai megismerésével órákat, sőt egész délutánokat kellett eltöltenie.

A catalogus 1015 sorszámot mutat, melyet a bizottság tagjai közül már többen át is néztek s a középtanoda jelenlegi könyvtára catalogussával öszszehasonlitva, a vásár lucrativ-nek látszik lenni. A két könyvtár tartalma anynyira különbözö, hogy az öszszelolvasztás által származandó többszörös példányok száma vajmi csekély leszen. Vannak azonban még Kolozsváron és Budapestről is lejövendök az ott levö példányok, a melyek a catalogusba nincsenek bévezetve, ezekre nézve Nagy János a catalogus viszszaküldését kéri. A kérelem teljesítettett.

Julius 28-án felszölitás intéztetett a gyűjtö urakhoz, hogy a nálök lévö iv tartalmáról nyolcz nap alatt értesítsék az alelnökséget, mert a szerzödés megírása idejére nézve tájékozást akar szerezní magának a vásárló bizottság. E felszölitásra 25 egyén küldötte bé értesítését a helybelieken kívül, s az eredmény anynyira örvendetesnek tünt ki, hogy a vásárt megköttö bizottsági ülés szep-

tember 6-án megtartatott; a mikor is alelnök előterjeszti, hogy Jakab Elektől vett értesülés szerint a könyvtár f. hó 8-án túl akár mikor átvehető. Hogy az átvétel annál könnyebben megtörténhessen, a bizottsági gyűlés a maga kebeléből kíván egy egyént e végre Kolozsvárra küldeni. E megtiszteltetésben e sorok írója részesült.

A zárnyilatkozat értelmében fogalmazott vásári szerződés felolvasatván, aláírásával az elnökség és átvevő bizatik meg. Továbbá az átvevőnek köteleességévé tételik, hogy a mikor a könyvtárt átvette és Jakab Elek a szerződést aláírta, annak értelme szerint, az 1500 frtnak felét, u. m. 750 frtot adja át a volt tulajdonosnak, a kinek aláírásával egyszersmind nyugtáztatik is ez az összeg.

Átvevő, a szept. 6-án kapott megbízatás következtében, említett hó 8-án Kolozsvárra megérkezett, s miután a könyvtár rendezésére nézve, hogy az átadás megtörténhessék, még egy pár nap szükséges volt, az átvevés szept. 11—13 napjain ment végbe s a szerződés aláírása is a 750 frtnak lefizetése után a könyvtár Kereszturra útnak indított.

Átadó és átvevő, szept. 13-án, az átadási catalogust átnézvén, összegezték az abban előforduló darabokat, minek nyomán, e magán kezdeményezés és egyesekből, a kereszturi középtanodától függetlenül alakult társulat által, az említett tanoda számára vásárlott könyvtárról, a következő statistikai kimutatást tehetem.

Az 1—1410 sorszám alatt bé van írva 2813 kötet könyv 2632 darabban. Ezekből kézirat — manuscript — 51 darab; hártyakötésben részint egészen, részint pedig a sarkán és szegletein 103 darab.

Az 1411—1505 sorszám alatt a kéziratok gyűjteménye 100 darabban.

Az 1506—1546 sorszám alatt a hirlapok gyűjteménye 47 darabban.

Az 1547—1614 sorszám alatt a földabroszok, geographiai utasítások, repertoriumok stb. gyűjteménye 103 darabban.

E szerint az 1—1614 sorszám alá lajstromozott részint kötetek, részint füzetek, kéziratok stb.-ből álló könyvtár teszen 2882 darabot.

A középtanoda eddigi könyvtára állván a mult iskolai év végén 2885 darabból s ehez adván a most vásárlott 2882 darabot, az összes lesz 5767 darab ¹⁾

¹⁾ Ezen kívül van az ugynevezett „ifjusági könyvtár“, mely 954 darabból áll. Erről előbb jelzett munkámban bővebben fogok szólni.

Reményünk van, hogy ez az őszszege hatezerre rövid idő alatt kiegészítődik. 1872-ben nagy-ajtai Kovács István gazdag és becses könyvtárát a kolozsvári iskolának hagyta s végrendeletében kifejezte, hogy könyvei közül azok, a melyek a kolozsvári könyvtárban már úgy is megvannak, küldessenek a sz. kereszturi iskola könyvtára számára ¹⁾. E küldeményt várjuk.

De várunk egy oly alapítványozót is, a ki szép könyvtárunkat még nagyobbra fejlessze. Az irodalmi buvárkodásra meglehetősen tág mezőt birunk ebben. A tudomány egyes szakaira nézve azonban vannak még kívánni valóink; nem forrásművek, kúttőgyűjteményekre, hanem inkább az újabb elvek, felfedezések nyomán dolgozott munkákra, a melyek az embert a kor, a tudomány színvonalára emelhetnék s azon megtartva, a haladásra képessé tennék. Az ily művek nincsenek elég nagy mértékben képviselve. Egy ugynevezett tanári szakkönyvtár volna még a legszükségesebbek egyike. Sok készlet van ehez tagadhatatlanul a már meglevő könyvtárban, de ez kiegészítést kíván. Erre nézve nincsen semmi alapítványunk. Vajha pénzügyeink megengednék, hogy egyházi főtanácsunk, a mely eddig is legelső sorban az intézetek ügyeit hordozta atyai szívéen, az évi költségvetésben gondoskodhatnék e hiányról.

---

¹⁾ Kriza János püspöknek hozzám irt leveléből 1872 márcz. 30-án.
